

Bijlage 3. Behandeling van de adviezen en opmerkingen bij het ministerieel besluit tot voorlopige bescherming als monument van het graf en grafteken voor Louis Artan in Koksijde (Oostduinkerke)

Provincie: West-Vlaanderen

Gemeente: Koksijde, 5de afdeling, sectie B

Objectnummer: 4.01/38014/784.1

Dossiernummer: 4.001/38014/102.1

Omschrijving:

Het graf en grafteken voor Louis Artan, André Geryllaan 5

Mij bekend om gevoegd te worden bij het besluit van heden:

Brussel,

12 DEC. 2019

De Vlaamse minister van Financiën en Begroting, Wonen en Onroerend Erfgoed,

Matthias DIEPENDAELE

1. Adviezen en opmerkingen uitgebracht voorafgaand aan de voorlopige bescherming

1.1. Adviezen uitgebracht door de departementen en agentschappen van de beleidsdomeinen Omgeving, MOW en LV

1.1.1. Beleidsdomein Omgeving

Het advies werd gevraagd op 18 juli 2019.

Het departement noch de agentschappen brachten advies uit over de bescherming van het onroerend goed. In uitvoering van artikel 6.1.3 van het Onroerenderfgoeddecreet zijn de adviezen gunstig.

Conclusie: het advies heeft geen invloed op het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit.

1.1.2. Beleidsdomein Mobiliteit en Openbare Werken

Het advies werd gevraagd op 18 juli 2019.

Het departement noch de agentschappen brachten advies uit over de bescherming van het onroerend goed. In uitvoering van artikel 6.1.3 van het Onroerenderfgoeddecreet zijn de adviezen gunstig.

Conclusie: het advies heeft geen invloed op het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit.

1.1.3. Beleidsdomein Landbouw en Visserij

Het advies werd gevraagd op 18 juli 2019.

Het departement noch de agentschappen brachten advies uit over de bescherming van het onroerend goed. In uitvoering van artikel 6.1.3 van het Onroerenderfgoeddecreet zijn de adviezen gunstig.

Conclusie: het advies heeft geen invloed op het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit.

1.2. Advies uitgebracht door de betrokken gemeente Koksijde

Het advies werd gevraagd op 18 juli 2019.

Gemeente Koksijde

Het college van Burgemeester en Schepenen bracht op 16 augustus 2019 een gunstig advies met voorwaarden uit over deze bescherming. Het advies maakt integraal deel uit van het beschermingsdossier.

Behandeling van het advies:

1. De gemeente vraagt aandacht voor de huidige context waarin het grafteken voor Louis Artan zich bevindt. Er wordt gevraagd om de bescherming uit te breiden tot de laan van coniferen, de structuur van de begraafplaats, de beplanting en de overgebrachte waardevolle graftekens.

Antwoord: De eerste contacten met de gemeente Koksijde in verband met de hernieuwde vraag tot bescherming van het grafteken Artan dateren van 17 januari

2018. Noch in de directe contacten met de gemeente, noch in de opdracht tot bescherming van minister Bourgeois (22 februari 2018) is er sprake van een ruimere perimeter dan het grafteken Artan.

Het inhoudelijk dossier wijst er in hoofdstuk 2.3 'Motivering van de afbakening van de bescherming' op dat het grafteken verplaatst werd van het kerkhof van Oostduinkerke naar de nieuwe begraafplaats aan de André Geryllaan. De historische context die Victor Horta kende en waarmee hij rekening hield, ging daarbij verloren. Dat het kerkhof van Oostduinkerke voor Horta belangrijk was blijkt uit zijn negatief advies uit 1934 aan de zoon van Louis Artan om het grafteken naar de zeedijk te verplaatsen.

In 1957 kreeg het grafteken inderdaad een nieuwe context: de nieuwe begraafplaats van Oostduinkerke. De context heeft echter geen erfgoedwaarde van bovenlokaal Vlaams belang:

- Het ontwerp van de begraafplaats is niet van de hand van Victor Horta.
- In de zuidoostelijke hoek van de nieuwe begraafplaats werden de overgebrachte graven en graftekens van het gesloten kerkhof van Oostduinkerke opgesteld in een nieuwe formatie. De overgebrachte graftekens zijn boeiende voorbeelden van funeraire vormgeving tot ongeveer de jaren 1950. Ze zijn echter van lokaal belang. Het perk vormt echter geen structurerend of beeldbepalend deel van de begraafplaats. (5.3 documentatie, foto 7)
- Het erepad met het grafteken voor Louis Artan zoomt de perken met de overgebrachte graftekens van het kerkhof van Oostduinkerke ten westen af (5.3 documentatie, foto 7). Het laantje is geen ontwerp van Victor Horta. Het laantje neemt geen centrale, beeldbepalende of structurerende positie op de begraafplaats in.
- Het grafteken Artan werd tussen de coniferen geplaatst en niet in de as van het laantje. Het heeft geen beeldbepalende positie in het laantje. Evenmin werden tussen de coniferen een reeks van belangrijke Oostduinkerkenaren of na 1977 Koksijdenaren bijgezet of herdacht met opvallende graftekens. Het enige andere opvallende grafteken is dat van de familie Florizoone vermoedelijk opgetrokken in de jaren 1960. Er is nog heel veel lege ruimte tussen de bomen.

Conclusie: de thematische bescherming van de graftekens ontworpen door Victor Horta laat niet toe om de naoorlogse structuur van de begraafplaats te beschermen. De context van het grafteken getuigt inderdaad van de waardering die voor Louis Artan bestond bij de aanleg van de begraafplaats in 1957. Het grafteken Artan is echter niet bepalend voor de ervaring van het erelaantje, noch voor de structuur van de begraafplaats. Er wordt niet ingegaan op de vraag tot uitbreiding van de bescherming.

2. Er wordt gevraagd om richtlijnen te voorzien voor de instandhouding van de erelaan met coniferen, de structuur van de begraafplaats en de historische grafmonumenten die werden overgebracht van het oude kerkhof.

Antwoord: Daar de beschermingsperimeter niet uitgebreid wordt, worden ook geen richtlijnen voor de instandhouding van de structuur en beplanting van de begraafplaats voorzien. Die elementen worden als lokaal erfgoed beschouwd. De gemeente kan in zijn beheer en reglement op de begraafplaats perfect rekening houden met de beschermde status van het grafteken Artan en voor de omgeving een gepast lokaal erfgoedbeleid uittekenen.

Conclusie: het ministerieel besluit wordt op dit punt niet aangepast.

3. Het grafteken Artan heeft een voorloper gehad met het monument Lesaffre uit 1890 (Oudenburg). Het werd afgebroken in 1970. Het grafteken zou de aanzet geweest zijn voor het ontwerp van het grafteken voor Louis Artan.

Antwoord: het grafteken Lesaffre was bij de onderzoeker onbekend. Er werd verder onderzoek gedaan. De geschiedenis van het graf en grafteken werden gepubliceerd in 2005 in het tijdschrift Epitaf. Het is inderdaad een vormelijk zeer gelijklopend grafteken. Ook de sociale en culturele context van Lesaffre en Artan zijn gelijklopend.

Conclusie: het inhoudelijk dossier wordt verder aangevuld.

4. Volgende stijl en spellingscorrecties worden voorgesteld:

- p. 5: pleinairisme zonder hoofdletter - niet Quernsey, wél Guernsey
- p. 6: de agenda ipv het agenda
- p. 7: hernieuwde (letter d vergeten)
- p. 9: viooltjes (3de alinea)
- p. 10: alle samenstellingen met 'rechter' in één woord. Dus rechterhand, rechteronderhoek, rechterhoek
- p. 11: laatste alinea van p. 10 is omzeggens gelijk aan 4de alinea p. 11, dus ook hier samenstellingen met rechter in één woord, ook rechterzijde in één woord
- p. 12: blikvanger ipv blinkvangen - fin de siècle zonder koppeltekens (ook p. 13)
- p. 13: 19de-eeuws (zonder e vanachter) fenomeen OFWEL tussen zijn en voornamelijk het woord 'een' weglaten.

Antwoord: Het inhoudelijk dossier is nagekeken en de nodige correcties zijn aangebracht.

Conclusie: het advies van de gemeente Koksijde heeft invloed op het inhoudelijk dossier. Het inhoudelijk dossier werden als volgt aangepast:

- De nieuwe gegevens omtrent het grafteken Lesaffre zijn aangevuld in het dossier (bijlage 5.4 Onderzoeksverslag, pagina 8 en volgende)
- De stijl- en spellingsfouten werden gecorrigeerd.
- Aan bijlage 5.3 documentatie werd foto 7 toegevoegd.

1.3. Advies uitgebracht door de Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed (VCOE)

Het advies werd gevraagd op 18 juli 2019.

De VCOE bracht op 22 augustus 2019 een voorwaardelijk gunstig advies uit over de bescherming van het onroerend goed. Het advies maakt integraal deel uit van het beschermingsdossier.

Behandeling van het advies:

1. De commissie suggereert de afbakening van een overgangszone met het oog op de bewaring van de betekenisvolle inplanting.
Antwoord: Op deze vraag wordt niet ingegaan. De onmiddellijke omgeving van het grafteken bezit onvoldoende ondersteunende kwaliteiten om een uitbreiding van de beschermingsperimeter te motiveren. Dat werd reeds uitgebreid gemotiveerd als reactie op dezelfde vraag door de gemeente Koksijde (zie boven 1.2.1). Een overgangszone is bovendien niet het geschikte instrument om de erfgoedwaarden van een ruimere zone te vrijwaren omdat die geen rekening houdt met eventuele erfgoedwaarden in de overgangszone. De gemeente kan een lokaal erfgoedbeleid voeren voor de omgeving dat rekening houdt met het beschermde monument.
2. De commissie vraagt een gedetailleerd grondplan waarop het grafteken wordt aangeduid.
Antwoord: een grondplan wordt toegevoegd aan hoofdstuk 5.3 'documentatie', foto 7.

3. De commissie vraagt de beheersdoelstellingen op maat uit te werken.
 Antwoord: de beheersdoelstelling is even eenvoudig als alomvattend opgesteld:
 "1° behoud van het grafteken met al zijn erfgoedelementen en erfgoedkenmerken;
 2° behoud van de menselijke resten van Louis Artan in het graf."
 De erfgoedelementen en erfgoedkenmerken zijn zowel in het inhoudelijk dossier als in het ministerieel besluit beschreven en zijn in de fotobijlage ook afgebeeld.
4. De Commissie vraagt te verduidelijken of ook het stoffelijk overschot van Louis Artan werd overgebracht.
 Antwoord: Het ministerieel besluit vermeldt duidelijk "het graf en grafteken" wat dus ook de inhoud van het graf omvat. Het inhoudelijk dossier vermeldt: "Vanaf 1 januari 1957 werd de nieuwe begraafplaats in de André Geryllaan in gebruik genomen. Op 5 juli 1960 ging de gemeenteraad over tot de officiële sluiting van het oude dorpskerkhof. Tijdens het schepencollege van 23 november 1960 werd het overbrengen van de graftekens met eeuwigdurende vergunning gegund aan de aannemer gebroeders M. & M. Petit (Rodestraat 9, 8630 Veurne). Het grafteken van Artan werd op 19 maart 1962 overgebracht naar de nieuwe begraafplaats." De informatie aangeleverd door de gemeente Koksijde op 27 juni 2019 bevat ook volgende gegevens: de werken werden aanbesteed voor volgende kostprijs: "het uitgraven van kelders + vervoer was 595 fr., lijken met vernieuwen kist groot model was 595 fr., klein model 490 fr.". Daaruit kan geconcludeerd worden dat het stoffelijk overschot van de schilder wel degelijk werd overgebracht naar de nieuwe begraafplaats. De gegevens worden aan het inhoudelijk dossier toegevoegd.
5. De commissie benadrukt de noodzaak voor een algemene visie over het behoud van menselijke resten in relatie tot erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.
 Antwoord: de aanwezigheid van de stoffelijke resten draagt bij tot de historische en archeologische waarde van funerair erfgoed.
 De te bewaren menselijke resten zijn deze van personen die cruciaal zijn voor het begrip en de betekenis van het grafteken. Zonder de menselijke resten verliest het grafteken een belangrijk deel van zijn historische waarde. De historische waarde wordt aangevuld met de zin "De stoffelijke resten van Louis Artan bleven voor zover bekend in het graf bewaard."

 Menselijke resten in een duidelijk omschreven funeraire context zijn archeologisch belangrijk omdat bekend is wie zij waren, tot welke sociale laag ze behoorden, wanneer ze stierven, enzovoort. Zelfs voor de 19de en 20ste eeuw blijven skeletresten belangrijke onafhankelijke tot stand gekomen informatiebronnen die de geschreven archiefbronnen kunnen toetsen, aanvullen en nuanceren. Over grafrituelen en grafgiften werd weinig informatie overgeleverd in eigentijdse bronnen. Grafinhouden en stoffelijke overschotten zijn dan ook belangrijk om de visie op leven en dood, de funeraire cultuur, levensverwachting, ziekte, biologische kenmerken, ... te onderzoeken.

 De archeologische waarde wordt toegevoegd aan het inhoudelijk dossier, het ministerieel besluit en in het onderzoeksverslag.
 Een verwijzing naar het stoffelijk overschot van Louis Artan wordt toegevoegd aan artikel 2 van het ministerieel besluit (erfgoedelementen en erfgoedkenmerken van het monument), evenals aan de beschrijving 1.3. in het inhoudelijk dossier.
6. De commissie vraagt om toelatingsplicht 4a en de verwijzingen naar handelingen in de omgeving te schrappen.
 Antwoord: Artikel 5 4° stelt dat toelatingsplichtig is: "a) het aanbrengen, verwijderen, vervangen of wijzigen van dakbedekking en gootconstructies". Dus ook het aanbrengen

en eventueel later verwijderen of herstellen van een beschermende dakbedekking is vergunningsplichtig.

Artikel 5 5° voorziet in volgende omgevingswerken:

"a) het plaatsen of wijzigen van bovengrondse en ondergrondse nutsvoorzieningen en leidingen;" en "b) het plaatsen of wijzigen van afsluitingen;". Die werken hebben wel degelijk impact op het grafteken indien de beschermde zone omheind wordt of wanneer boven of ondergrondse nutsleidingen over of door de concessie gaan.

Beide artikels worden in het ministerieel besluit toegevoegd aan artikel 5 4° en als volgt geherformuleerd:

- a) het plaatsen of wijzigen van bovengrondse en ondergrondse nutsvoorzieningen en leidingen voor zover zij impact hebben op het bovengrondse grafteken en het ondergrondse graf.
- b) het plaatsen of wijzigen van afsluitingen palend aan het grafteken.

Artikel 5 5° wordt geschrapt.

7. De commissie wijst op de bijschriften bij de foto's waar de ontstaansdata elkaar tegen spreken.

Antwoord: In het onderschrift bij de foto in het onderzoeksverslag (bijlage 5.4 bij het inhoudelijk dossier) is een typfout geslopen. Dat moet 1890-1895 zijn. De fout wordt verbeterd.

8. De commissie vraagt om de viooltjes als symbool voor de vrijmetselarij verder te onderbouwen.

Antwoord: In de voetnoot wordt verwezen naar de bron. Het artikel van Aubry en Dierkens legt de band tussen La Libre Pensée en de vrijmetselaarsloge Les Amis Philanthropes. Artan en Horta waren lid van de loge. Mogelijk verwijzen de viooltjes naar de vrijzinnige ingesteldheid van Artan. Aanvullende informatie is toegevoegd aan het inhoudelijk dossier (hoofdstuk 1.2.3) en aan bijlage 5.3 'onderzoeksverslag' bij het inhoudelijk dossier (pagina 9 en volgende).

9. De commissie wijst er op dat het geboortjaar van Artan bij de beschrijving van het portret door van der Stappen fout werd neergeschreven.

Antwoord: Het gaat hier om een typfout die zowel in het inhoudelijk dossier als het ministerieel besluit is geslopen. In beide documenten is de geboortedatum gecorrigeerd naar 1837.

10. De commissie wijst er op dat er in het onderzoeksverslag doorverwezen wordt naar het foute hoofdstuk in het onderzoeksverslag. Het moet 6 in plaats van 9 zijn.

Antwoord: Het gaat hier om een typfout. Hoofdstuk 9 wordt gewijzigd in hoofdstuk 6.

Conclusie: het advies heeft invloed op het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit. Het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit werden als volgt aangepast:

Inhoudelijk dossier:

- de stijl- en spellingsfouten zijn gecorrigeerd in het hoofddocument en de bijlagen
- de gegevens over de overbrenging van de menselijke resten naar de nieuwe begraafplaats werd toegevoegd aan hoofdstuk 1.2.2, pagina 9.
- De aanvullende gegevens betreffende de interpretatie van de viooltjes werd toegevoegd aan hoofdstuk 1.2.3.

Bijlage 5.4 onderzoeksverslag:

- De gegevens omtrent het grafteken Lesaffre zijn aangevuld in het dossier (pagina 8 en volgende)

Bijlage 5.3 documentatie:

- Een gedetailleerde plattegrond van de begraafplaats is toegevoegd (foto 7).

Het ministerieel besluit:

- Aanhef:
 - de menselijke resten worden toegevoegd aan de historische waarde.
 - de archeologische waarde wordt toegevoegd.
- Artikel 2:
 - de geboortedatum van Artan is gecorrigeerd.
 - de bewaring van de menselijke resten van Louis Artan wordt aan de beschrijving van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken toegevoegd.
- Artikel 5 4° wordt aangevuld met volgende punten:
 - het plaatsen of wijzigen van bovengrondse en ondergrondse nutsvoorzieningen en leidingen voor zover zij impact hebben op het bovengrondse grafteken en het ondergrondse graf.
 - het plaatsen of wijzigen van afsluitingen palend aan het grafteken.
- Artikel 5 5° wordt geschrapt.

1.4. Opmerkingen van de zakelijkrechthouder

De opmerkingen werden gevraagd op 18 juli 2019.

De gemeente Koksijde is zakelijkrechthouder. Het advies van de gemeente werd onder punt 1.2 behandeld. Er werden geen andere opmerkingen geformuleerd.

Conclusie: er zijn geen bijkomende opmerkingen die invloed hebben op het inhoudelijk dossier of het ministerieel besluit.

1.5. Conclusie voorafgaand aan de voorlopige bescherming

De uitgebrachte adviezen en de opmerkingen van de zakelijkrechthouders hebben invloed op het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit. Het inhoudelijk dossier en het ministerieel besluit werden als volgt aangepast:

Inhoudelijk dossier:

- de stijl en spellingsfouten zijn gecorrigeerd in het hoofddocument en de bijlagen
- de gegevens over de overbrenging van de menselijke resten naar de nieuwe begraafplaats zijn toegevoegd aan hoofdstuk 1.2.2, pagina 8: "Het uitgraven van de kelders en het transport kostte 595 frank. De stoffelijke resten werden vervoerd in nieuwe kisten, waarvan het groot model 595 frank kostte, het klein model 490 frank. Het grafteken van Artan werd op 19 maart 1962 overgebracht naar de nieuwe begraafplaats. Er wordt vanuit gegaan dat het stoffelijk overschot van de kunstschilder zich nog steeds in het graf bevindt."
- De nieuwe gegevens betreffende de interpretatie van de viooltjes werd toegevoegd aan hoofdstuk 1.2.3. "De geschiedenis van het grafteken Lesaffre (zie bijlage 5.4, hoofdstuk 4.2) bewijst dat er een sterke band bestond tussen La Libre Pensée en Les Amis Philanthropes. Het viooltje kan bijgevolg ook verwijzen naar die beweging van vrijzinnigen. Frank Becuwe, auteur van een biografie over Louis Artan, wijst er op dat Artan vrijzinnig was. Ook dat kan het gebruik van het viooltje als symbool op het grafteken verklaren."
- Hoofdstuk 2.1 Evaluatie van de erfgoedwaarden werd aangevuld met de archeologische waarde: "De menselijke resten van Louis Artan bleven voor zover bekend in het graf bewaard. Menselijke resten in een duidelijk omschreven funeraire context zijn archeologisch belangrijk omdat bekend is wie zij waren, tot welke sociale laag ze behoren, wanneer ze stierven, enzovoort. Zelfs voor de 19de en 20ste eeuw blijven

skeletresten belangrijke onafhankelijke tot stand gekomen informatiebronnen die de geschreven archiefbronnen kunnen toetsen, aanvullen en nuanceren. Over grafrituelen en grafgiften werd weinig informatie overgeleverd in eigentijdse bronnen. Grafinhouden en skeletresten zijn dan ook belangrijk om de visie op leven en dood, de funeraire cultuur, levensverwachting, ziekte, biologische kenmerken, ... te onderzoeken."

Bijlage 5.3 documentatie:

- Een gedetailleerde plattegrond van de begraafplaats is toegevoegd (foto 7).

Bijlage 5.4 onderzoeksverslag:

- De nieuwe gegevens en een foto van het grafteken Lesaffre zijn aangevuld in het dossier (pagina 9 en volgende)
- De archeologische waarde van menselijke resten wordt toegevoegd (hoofdstuk 5.2.1): "Een onroerend goed heeft archeologische waarde als het betekenisvol kan bijdragen tot de reconstructie van de bestaansgeschiedenis van de mensheid en haar relatie tot de omgeving door de daar aanwezige overblijfselen, voorwerpen of sporen van de mens en zijn omgeving te behouden of ze met archeologische en natuurwetenschappelijke methoden te onderzoeken."
Over grafrituelen en grafgiften werd weinig informatie overgeleverd in eigentijdse bronnen. Zelfs voor de 20ste eeuw blijven skeletresten belangrijke onafhankelijke tot stand gekomen informatiebronnen die de geschreven archiefbronnen kunnen toetsen, aanvullen en nuanceren. Grafinhouden en skeletresten zijn dan ook belangrijk om de levensverwachting, ziekte, biologische kenmerken, ... te onderzoeken. De archeologische waarde omvat dus het ondergrondse funerair erfgoed."
- De bijschriften bij de foto's zijn gecorrigeerd, inclusief de toevoeging van 'afgewerkt in 1895'.

Het ministerieel besluit:

Aanhef:

- De menselijke resten werden toegevoegd aan de historische waarde: "De menselijke resten van Louis Artan bleven voor zover bekend in het graf bewaard.";
- De archeologische waarde wordt toegevoegd: "De menselijke resten van Louis Artan bleven voor zover bekend in het graf bewaard. Menselijke resten in een duidelijk omschreven funeraire context zijn archeologisch belangrijk omdat bekend is wie zij waren, tot welke sociale laag ze behoren, wanneer ze stierven, enzovoort. Zelfs voor de 19de en 20ste eeuw blijven skeletresten belangrijke onafhankelijke tot stand gekomen informatiebronnen die de geschreven archiefbronnen kunnen toetsen, aanvullen en nuanceren. Over grafrituelen en grafgiften werd weinig informatie overgeleverd in eigentijdse bronnen. Grafinhouden en skeletresten zijn dan ook belangrijk om de visie op leven en dood, de funeraire cultuur, levensverwachting, ziekte, biologische kenmerken, ... te onderzoeken.";

Artikel 2:

- De archeologische waarde is toegevoegd;
- de geboortedatum van Artan is gecorrigeerd naar 1837;
- Aan de beschrijving van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken is toegevoegd: "De menselijke resten van Louis Artan bleven voor zover bekend in het graf bewaard.";

Artikel 5 4° werd aangevuld met volgende punten:

- het plaatsen of wijzigen van bovengrondse en ondergrondse nutsvoorzieningen en leidingen voor zover zij impact hebben op het bovengrondse grafteken en het ondergrondse graf;
- het plaatsen of wijzigen van afsluitingen palend aan het grafteken;

Artikel 5 5° werd geschrapt.